

Cassian Folsom OSB

Az egyetlenőtől a sok kánonig. Hogyan történt és miért?*

Az 1970-ben és 1975-ben megjelent *Missale Romanum* (Római misekönyv) négy eucharisztikus imát tartalmaz (és ezeknek még növekedhet is a száma az őszre várható harmadik *editio typica* megjelenésekor).¹ Az utóbbi időkben a *Missale Romanum* [angol nyelvű] amerikai kiadásainak függelékei az említett négy kánon mellett még ötöt tartalmaznak: kettőt engesztelésre, hármat a gyermekeknek. Így az elmúlt huszonöt évben a római rítus nagyszámú eucharisztikus imával gyarapodott, míg korábban —mintegy 1600 éven át— egyetlen eucharisztikus imát ismert: a római kánont.

Cassian Folsom OSB atya az indianai Szent Meinrad-főapátság szerzetese volt a cikk megjelenésének idején, 1996-ban. Jelenleg, 2012-ben a norciai birítású bencés apátság perjele. 1984-ben szentelték pappá. 1993 óta tanít Rómában, a Pápai Szent Anzelm Liturgikus Intézetben.

Ma egy átlagos egyházközségben a vasárnaponként is leggyakrabban használatos kánon a 2. eucharisztikus ima. A 3. eucharisztikus imát is viszonylag gyakran imádkozzák, különösen vasár- és ünnepnapokon. A 4. eucharisztikus imát szinte soha, mivel egyrészt hosszú, másrészt az USA-ban egyes helyeken betiltották a „férfi” szó gyakori előfordulása miatt. Az 1. eucharisztikus imát, azt a római kánont, amely a római rítusban másfélezer éven át kizárólagos használatban volt — szinte soha. Egy olasz liturgiakutató szavaival: statisztikailag irreleváns az előfordulása.²

Ez gyökeres változást jelent a római liturgiában. Vajon miért nincsenek többen tudatában e hatalmas változás horderejének? Talán azért, mert a kánon mindig halkán hangzott el, tartalmát és értékeit így inkább csak a papok ismerték, és csak kevesek a laikus hívek közül. Ezért amikor az eucharisztikus ima a nemzeti nyelveken és fennhangon szólalt meg s négy szövege lett választható —ezek közül a római kánon csak alig vagy egyáltalán nem fordul elő— az átlagos laikus

* Cassian FOLSOM OSB „From One Eucharistic Prayer to Many: How it Happened and Why” című cikke megjelent az *Adoremus Bulletin* online kiadásában (II. évf., 4., 1996. szeptember–november, <http://www.adoremus.org/9-11-96-FolsomEuch.html>). A cikk elsősorban az új rítust végző papoknak íródott, hogy megvilágítsa a római (1.) kánon értékét és jelentőségét, és föltárja azokat a nem mindig szívderítő folyamatokat, melyek e kánonnak a gyakorlatból való kiszorulásához s újabb, sokszor vitatható kánonok létrejöttéhez vezettek. A római kánont ért szakszerűtlen és ideologikus bfrálatokkal szemben —lásd pl. Arnold Angenendt cikkét (*Praeconia* VI [2011/1] 66–78.)— apológiaként szolgálhat ez az írás. (A Szerk.)

¹ A VI. Pál-féle *Missale Romanum* (1969/1970) legújabb, harmadik hivatalos mintakiadásáról (*editio typica*) van szó, ez azóta (2000-ben, illetve 2002-ben) napvilágot is látott, s jelenleg már javított változata (2008) van forgalomban. (A Ford.)

² Enrico MAZZA: *The Eucharistic Prayer of the Roman Rite*. Pueblo Publishing Company, New York 1986. xxxi.

hívóben nem tudatosult, hogy egy csapásra eltűnt 1600 év hagyománya, akár csak egy letűnt civilizáció, amelynek kevéske nyomai csupán a régészek és a turisták érdeklődésére tarthatnak számot.

Mi történt? Miért történt így? Mi legyen a válaszuk az új helyzetre? Ezekkel a kérdésekkel foglalkozik ez a tanulmány.

I. Mi történt?

Hogy „mi történt?“, azt nemigen lehet röviden elbeszélni, a szóban forgó korszak liturgikus történelme ugyanis sokrétű és igen összetett. A bekövetkezett különféle fordulatokat és irányváltásokat szükséges lesz közelebről szemügyre venni, ha meg akarjuk érteni, miért éppen úgy történtek a dolgok, ahogyan történtek.

1. A *Sacrosanctum Concilium* (1963. december 4.)

A zsinati liturgikus konstitúció szövegtervezetének (*Schema*) 37. cikkelye (a végleges dokumentumban 50. számon) foglalkozik a miseordóval (*ordo missae*). A szöveg vitájakor egyetlen zsinati atya, Wilhelm Duschak SVD püspök állt elő azzal, hogy új eucharisztikus imára volna szükség, amely vagy helyettesítse a római kánont, vagy annak alternatívájaként legyen használandó.³

A 37/50. cikkelyt kommentálva viszont a zsinati atyák közül többen is hangzottak, hogy a kánonhoz nem szabad hozzányúlni. A szavazáskor nem kevesen *placet iuxta modum*-mal⁴ fejezték ki fenntartásaikat. A *relator* (előadó) azzal reagált a kétségekre, hogy ezekre vonatkozik a *probe servata eorum substantia* kitétel, azaz gondosan ügyelni fognak a rítusok lényegének megtartására. A zsinat után felállított bizottság azonban valójában föladta ezt az álláspontot. Jungmann szerint a *relator*-t az a szándék vezette, hogy szabad kezét kapjon a zsinatot követő reformtevékenység.⁵

Mindenesetre sem a *Schema*, sem a *Sacrosanctum Concilium* kezdetű konstitúció nem említi az új eucharisztikus imákat.

³ Említi az esetet egy későbbi történeti áttekintés, vö. *Notitiae* VIII (1972) 132. Duschak püspök állt elő először a javaslattal, de nem a zsinat üléstermében, hanem egy sajtótájékoztatón, 1962. november 5-én. Bővebb információért ld. G. CAPRILE: *Il Concilio Vaticano II*, vol. II: *Il primo periodo 1962–1963*. Róma 1968. 114.

⁴ Azaz: „igen, de fenntartásokkal“. Ezek a fenntartások a *modus*-ok. Voltaképpen azt jelenti: „a javaslatot csak akkor fogadom el, ha figyelembe veszik a fenntartásaimat“. (A Szerk.)

⁵ Josef JUNGSMANN: „Um die Reform des römischen Kanons: eine kritische Stellungnahme zu C. Vagagginis Entwürfen“, *Liturgisches Jahrbuch* XVII (1967) 2.

2. Magánkezdeményezések a római kánon revíziójára, illetve új eucharisztikus imák megalkotására (1963–1968)

Magánkezdeményezések viszont a római kánon felülvizsgálatára időközben már elő-előfordultak. Két ilyen is jelent meg tudományos folyóiratokban: Hans Küng⁶ 1963-ban és Karl Amoné⁷ 1965-ben.⁸ Sok egyéb újonnan komponált eucharisztikus ima követte ezeket, némelyiket publikálták, másokat nem. Az általunk vizsgált történet egyik legfontosabb eleme az a politikai nyomás, amelyet a holland egyház gyakorolt a Szentszékre. 1965 és 1966 között, még mielőtt a népnyelv használatát a kánonban engedélyezték volna, máris körbejártak Hollandiában a kánon fordításai, valamint új szövegezésű eucharisztikus imák.⁹

A holland püspöki konferencia, élén Johannes Bluijssen hertogenboschi püspökkel, az országos liturgikus bizottság elnökével, aki maga is tagja volt a zsinat után kinevezett, a liturgikus reform végrehajtásáért felelős pápai bizottságnak (a továbbiakban: *Consilium*),¹⁰ hivatalos kérvényt nyújtott be a Szentszékhez az említett szövegek használatára. (Figyeljük meg a lépések jellemző sorrendjét: előbb jóváhagyás nélküli kísérletezgetések, azután nyomásgyakorlás az engedélyért.) 1966 őszén Hollandia és Róma között sűrű üzenet- és követváltások zajlottak a kérdés megoldása érdekében. Annibale Bugnini, a *Consilium* titkára, a következőképpen számol be a történetekről:

Bugnini atya hollandiai látogatását követően különbizottság létesült, a [holland] liturgikus bizottság által küldött anaforák tanulmányozására. Több ülésük során nyilvánvalóvá vált, hogy ezekre nehéz lenne jóváhagyást nyerni, ezért a *Consilium* azt javasolta, hogy a hollandok várjanak, amíg az új eucharisztikus imák szövege elkészül. (BUGNINI 461, 7. jz.)

1967 januárjában az erre illetékesek megállapodtak abban, hogy a holland [püspöki] konferencia néhány kívánsága teljesíthető, köztük a kánon lefordítására vonatkozó kérés, illetve az az óhajuk, hogy [Rómában] tanulmányozza-

⁶ Hans KÜNG: „Das Eucharistiegebet: Konzil und Erneuerung der römischen Liturgie“, *Wort und Wahrheit* XVIII (1963) 102–107.

⁷ Karl AMON: „Gratias Agere: Zur Reform des Messcanons“, *Liturgisches Jahrbuch* XV (1965) 79–98.

⁸ Mindkét szöveg kényelmesen hozzáférhető Cipriano VAGAGGINI könyvében: *The Canon of the Mass and Liturgical Reform*. Alba House, Staten Island, NY 1967. 76–83.

⁹ A történetet Annibale BUGNINI könyve alapján ismertetem: *The Reform of the Liturgy: 1948–1975*. The Liturgical Press, Collegeville 1990. 105–107. Mivel a korszakot érintő beszámolómban bőven merítettem a műből, és gyakran idézek belőle; az egyes konkrét hivatkozásokat a szövegen belül adom meg. [Az eredeti természetesen olaszul fródot, a szerző fordításra hivatkozik. *A Szerk.*]

¹⁰ A zsinat liturgikus konstitúciójának végrehajtásáért felelős pápai bizottságot (*Consilium ad exsequendam constitutionem de sacra liturgia*) 1964-ben hozták létre, majd 1969-ig, az Istentiszteleti Szent Kongregációba történt beolvasztásáig függetlenül ténykedett. Ennek a bizottságnak volt titkára —annak teljes működése idején— Annibale Bugnini. Vigyázat, nem keverendő az egyetlen betűben különböző „Conciliummal”, mely magát a zsinatot jelenti. (*A Szerk.*)

nak és esetleg fogadjanak is el három új anaforát. VI. Pál pápa külön kuriális bizottságot jelölt ki annak megvizsgálására, „helyes volna-e a Hollandiának előreláthatólag megadandó engedményeket más országokra, sőt akár az egész egyházra kiterjeszteni”. (BUGNINI 106)

Nem akarván kivárni Róma választát, számos egyén és csoport ment tovább a maga útján. A holland püspökök tizenegy eucharisztikus imát választottak ki a sok közül, és ki is adták őket hivatalos használatra (1969. november 11.). A flamand anyanyelvű püspökök Belgiumban ugyanezt tették, de ők ötre csökkentették a választékot (1969. november 1.). Egy évvel korábban az indonéz püspöki kar tíz eucharisztikus ima használatát hagyta jóvá (1969. október 24.). A holland imákat lefordították németre¹¹ (1968), és számos kiadást értek meg (vö. BUGNINI 46). Franciaországban száz körüli eucharisztikus ima volt forgalomban.¹² Bernard Botte 1968-ban a francia nyelvű területeken a jogosítatlan eucharisztikus imák szülte teljes anarchiára panaszkodik.¹³

Miközben mindezek a magánkezdeményezések zajlottak, mi történt a hivatalos szinten?

3. A 10. munkacsoport tevékenysége a szentmise rendjének megújítására (1965)

A *Consilium* célja eredetileg nem magának a kánonnak a megújítása volt, hanem a szentmise rendjének (*ordo missae*) felülvizsgálata. Ebből a célból jött létre a 10. munkacsoport. Munkájuk során elkerülhetetlenül fölmerült a római kánon kérdése. Bugnini így számol be a helyzetről:

A római kánon kérdésköre mind közül a legérzékenyebb és legösszetettebb. Egyfelől az ima iránti tisztelet visszatartotta a munkacsoportot attól, hogy hozzányúljon, másfelől rendre érkeztek a javaslatok szakértőktől és lelkipásztoroktól egy más, logikusabban szerkesztett eucharisztikus imára. A nehézségek áthidalására született meg az a javaslat, hogy próbálkozzanak a római kánon három revideált formájával. (BUGNINI 343)

E kísérlet híre hamar kiszivárgott, és többen panaszt tettek ellene a Szent-széknél. Kiderült, hogy a jobb kéz nem tudta, mit cselekszik a bal. Bugnini jelentí, hogy Cicognani bíboros államtitkár 1965. október 25-én —majd december 15-én ismét— levelet intézett a *Consilium* elnökéhez, Lercaro bíboroshoz, és ebben a legnagyobb óvatosságot kérte. (BUGNINI 152, 30. jz.) 1966. március 7-én az államtitkár VI. Pál pápa üzenetét közvetítette a bizottsághoz:

¹¹ Vö. A. SCHILLING: *Fürbitten und Kanongebete der Holländischen Kirche*. Essen 1968.

¹² Philippe BÉGUERIE: „La Prière Eucharistique”, *Notitiae* XX (1984) 196.

¹³ Bernard BOTTE: „Où en est la réforme du Canon de la Messe?”, *Les Questions Liturgiques et Paroissiales* XLIX (1968) 138–141.

Sietve tudatnom kell önökkel Őszentsége óhaját, hogy a kánon maga ne változzék, legalábbis egyelőre ne; tehát bármiféle lehetséges változtatást előzetesen be kell mutatni személyes jóváhagyásra a Szentatyának, akinek az a meggyőződése, hogy nem szabad újításokat bevezetnie a kánon szövegében előzetes, alapos és jól dokumentált tanulmányok nélkül, és ha valaha sor kerülne rá, csakis a püspökökkel történő konzultációt követően. Feladatom azt is közölni önökkel, hogy mindent figyelembe véve talán a legjobb a hagyományos szöveget érintetlenül megtartani; mindazáltal ez nem jelenti azt, hogy a kérdés tanulmányozásával is föl kellene hagyniuk. (BUGNINI 152, 30. jz.)

A szentatya „rálépett a fékre”, de nem állította le a kérdés további tanulmányozását. Így aztán a bizottság két hónappal később, 1966. május 25-én újabb kívánsággal fordult VI. Pálhoz az eucharisztikus ima ügyében:

Ha elérkezik az ideje új eucharisztikus ima megszövegezése újráfölvételének (tekintettel azokra a nehézségekre, amelyeket a jelenlegi római kánon jelent lelképásztori szempontból), a 10. munkacsoport megtiszteltetésnek tekintendő, ha megbízást kapna néhány minta kidolgozására. Ebben az esetben a munkacsoport azon lesz, hogy bármely új ima hűen őrizze a római jelleget, s így a római mise továbbra is hű maradjon a római liturgia lelkületéhez. (BUGNINI 449)

Egy hónappal később, 1966. június 20-án Lercaro bíboros a következő kérelmet továbbította a Szentatyához:

Az eucharisztikus ima szövegének bárminemű megváltoztatása számos és érzékeny kérdést vetne föl, de hát a jelenlegi forma megtartása is bizonyos nehézségekkel járna. A római kánon, különösen, ha fennhangon mondják, éppen változatlansága okán, valamint bizonyos, szűkösen helyi jelentőségű elemei miatt, mint a szentek felsorolása, terhessé válnék.

A különböző forrásokból javasolt szövegváltozatok az említett elemeket csökkentik és áthelyeznek a kánonban bizonyos közbenjáró könyörgéseket (*Memento, Communicantes, Nobis quoque*) abból a célból, hogy az eucharisztikus ima még inkább egyetlen egységet képezzen, mely magába foglalja a prefációt, a Sanctust és az anamnézist is. De mindenfajta revízió veszélyes, kivált, amikor ilyen tiszteletre méltó hagyományú szövegbe kíván beleavatkozni.

Bölcsebbnek tűnik meghagyni érintetlenül a római kánon eredeti szövegét és egy vagy több teljesen új szöveget fogalmazni, melyeket az eredeti kánon mellett alternatívaként lehetne használni, bővítve ezzel a választékot. (BUGNINI 449–450)

Érdemes a javasolt változtatás okait külön is kiemelni:

- a római kánon azért terhes, ha hangosan mondják, mert mindig ugyanaz;
- a szentek felsorolása inkább csak helyi jelentőségű;

— a kánon stilisztikai szempontból kívánnivalókat hagy maga után, és komoly beavatkozást igényel, hogy egyetlen szövegegységgé váljék.

A római kánonnal kapcsolatos ezen fenntartások dacára a bizottság azt a bölcs döntést hozta, hogy a szöveggel babrálni túlságosan veszedelmes volna, s ezért célravezetőbb néhány új változatot készíteni, melyek az említett „hibákat” kiküszöbölik, egyúttal némi változatosságról gondoskodnak. Bugnini jelentése szerint „a pápa döntése szűkszavú és célirányos: a jelenlegi anafora marad változatlan, két vagy három új anaforát viszont —bizonyos alkalmakra— keresni kell vagy meg kell alkotni”. (BUGNINI 450)

Ha ezt a döntést valóban megbecsülték volna, meghagyta volna a római kánon elsődleges helyét, s néhány új eucharisztikus imával —másodlagos szerepben— kiegészítette volna a készletet. (A valóságban nem ez történt.) A „bizonyos alkalmakat” nem határozták meg, és a Szentatya utat nyitott akár új anaforák átvételéhez a hagyományból, akár egészen új imák létrehozásához.

A Szentatyától zöld utat kapva a bizottság nyomban munkához látott.

4. Vagaggini és 1966 nyara

A 10. munkacsoportot, mely a mise rendjén (*ordo missae*) dolgozott, az új feladatra fölkészítendő, kibővítették. Vagaggini atya, bencés szerzetes, a római Pápai Szent Anzelm Egyetem professzora 1966 nyarát a belgiumi Mont-César [apátság] könyvtárában töltötte, ahol behatóan tanulmányozta a római kánont és két új eucharisztikus imát szerkesztett (ezek szolgáltak alapul a ma használt 3. és 4. imához). Vagaggini műve még abban az évben megjelent könyvben:¹⁴ így a vita kikerült a bizottság zártabb köréből, egy szélesebb nyilvánosság elé, ahol egyeseket várakozással, másokat bosszúsággal töltött el.¹⁵

Vagaggini tervezeteit ezután megvizsgálta az egész munkacsoport, különféle *peritus*-ok [szakértők] és a *Consilium*-ban helyet foglaló atyák. VI. Pál pápa instrukcióját követve úgy döntöttek, hogy két, már létező anaforát fogadnak el, és pedig a Hippolytus-félét (ez ihlette a 2. eucharisztikus imát) s Szent Bazil alexandriai anaforáját (amely végül bizonyos teológiai nehézségek miatt nem

¹⁴ *Il canone della messa e la riforma liturgica*. Elle di Ci, Torino–Leumann: 1966). Az angol fordításhoz lásd a 8. jegyzet hivatkozását.

¹⁵ Vagaggini javaslatának mértéktartó bírálatához lásd J. JUNGSMANN: „Um die Reform des römischen Kanons: eine kritische Stellungnahme zu C. Vagagginis Entwürfen”, *Liturgisches Jahrbuch XVII* (1967) 1–17. Jungmann végkövetkeztetése (17): „Ha felvetődik egy új kánon kérdése — amit elsősorban nem egy teljesen új alkotásban kellene keresni és nem is egy már létező, idegen anaforának (a nyilván nem lehetetlen) átvételében, hanem valahogy úgy, hogy a saját hagyományunk időtlen és méltó elemei a felejtés helyett megtisztítva és továbbfejlesztve megőrződjenek —, hát akkor az áhított megoldást az említett okok miatt nem Vagaggini munkájában fogjuk megtalálni. Nem léphetünk rá egy idegen liturgiához vezető ösvényre saját örökségünk alapos megismerése és táplálása nélkül. Vagaggini könyve mindezek ellenére fontos munka. Elősegíti egyes pontok tisztázását, és hasznos bátorítást nyújt egy valódi reformhoz. De konkrét javaslatként még csak megfontolásra sem alkalmas.”

kapott jóváhagyást). Teljesen új kánonszöveget szintén kettőt fogadtak el, azokat, amelyeket Vagaggini terjesztett elő.

Az új anaforák előterjesztésekor legfontosabb okként a változatosság elvére hivatkoztak. Annibale Bugnini érsek szerint —aki hosszú ideig volt az Isteniszteleti Kongregáció titkára¹⁶—: „Ez a fajta változatosság szükségesnek tűnik ahhoz, hogy a római liturgia gazdagabb legyen spirituális és lelkipásztori tartalmakban, amelyek nem nyerhetnek teljes kifejezést egyetlen típusú szövegben”. (BUGNINI 452)

Az új szövegekhez fűzött magyarázatok külön hangsúlyozták az imák terjedelmének szempontját. A végül jóváhagyott három új szöveg között van egy nagyon rövid (a 2.), egy közepesen hosszú (a 3.) és egy meglehetősen terjedelmes, ez ugyanis a megváltás teljes rendszerének összegzését tartalmazza (a 4.).

5. A hivatalos kihirdetéshez vezető lépések

Nagyon vázlatos áttekintés szerint az új szövegek a következő utat tették meg a végső, hivatalos jóváhagyásig (cf. BUGNINI 460–465):

(1) 1967. április: a *schema*-t [tervezetet] jóváhagyta a *Consilium* elnöki tanácsa, azután pedig az atyák is. A szöveget 1967. május 3-án küldték meg a pápának. (A *schema* kilenc új prefációt is tartalmazott.)

(2) A Szentatya megküldte a tervezetet a Hittani Kongregációnak és a Rítuskongregációnak (1967 júniusában). A Hittani Kongregáció nem hagyta jóvá az alexandriai anaforát, Szent Bazil imáját az epiklézisnek, azaz a Szentlélek lehívásának teológiai problémája miatt.

(3) 1967. július 10.: a közelgő püspöki szinódusra való tekintettel VI. Pál pápa a következő írásos instrukciókat küldte a *Consilium*-nak: „Felhatalmazunk benneteket egy füzet előkészítésére [amely az új anaforákat tartalmazza] a közelgő szinóduson résztvevő atyáknak; a konszekrációs formulát azonban, mindent tekintetbe véve, tanácsos változatlanul hagyni.”¹⁷

(4) A püspöki szinódusra 1967 októberében került sor. A liturgikus témák között megtárgyalták az eucharisztikus imák kérdését is. Október 14-én szava-

¹⁶ A kúriai kongregációk némiképp szövevényes történetéből a tárgyalt korszakban a cikkben említettek megértéséhez annyit szükséges tudni, hogy 1969-ig a liturgia ügyei a Szent Rítuskongregáció (*Sacra Rituum Congregatio*) hatáskörébe tartoztak, ekkor VI. Pál pápa leválasztotta a szenttéavatási ügyeket, létrehozva annak egy külön kongregációt, s az immár csak a liturgia ügyével foglalkozó kongregációt átnevezte Isteniszteleti Szent Kongregációvá (*Congregatio de Cultu Divino*). Az utóbbi tehát az előbbinek jogutódja. Annibale Bugnini —egyéb, már tárgyalt megbízatásai mellett— az előbbinek 1966 óta volt a liturgiáért felelős altitkára, az utóbbinak pedig létrehozásától, 1969-től egészen a Szentségi Fegyelmi Szent Kongregációval (*Congregatio de Disciplina Sacramentorum*) 1975-ben történt összeolvasztásáig titkára volt. (A Szerk.)

¹⁷ A *Consilium*-ot nem elégitette ki a pápai válasz, kifejtette a javasolt változtatások indokait, és kérte, hogy „legalább az általa jóváhagyott új eucharisztikus imaszövegek” kapjanak engedélyt. Az engedélyt 1967. október 12-én meg is kapták. Később a módosításokat a római kánonba is bevezették. Vö. BUGNINI 462.

zásra bocsátottak több „pápai kérdést”, köztük a következőt: „Legyen-e a római kánon mellett három másik eucharisztikus ima a latin liturgiában?”

183-an voltak a szavazó atyák; a nagy többség igennel szavazott, 22-en nemmel, és 33-an mondtak igent fenntartással (*placet iuxta modum*).¹⁸ Ezek a *modusok* [fenntartások] a következők voltak:

— a római kánon őrizze meg kitüntetett helyét és használatát vasárnapokon és a nagyobb egyházi ünnepeken;

— nagyon pontos normák vonatkozzanak minden egyes ima használatára, és a választást ne bízzák a celebránsra;

— az új eucharisztikus imák csak bizonyos jól felkészített csoportok használatára korlátozódjanak;

— mielőtt engedélyezik az új imák használatát, küldjék meg őket a püspöki konferenciáknak tanulmányozásra, és a híveket is időben és gondosan készítsék fel rájuk;

— ne csak három további eucharisztikus ima legyen, hanem jóval több, ezeket a keleti liturgiákból kellene átvenni; a püspöki konferenciák maguk is kapjanak felhatalmazást nekik tetsző imák komponálására;

— magát a római kánont is vizsgálják fölül, hogy megkönnyítsék a használatát.

Amint látható, a fenntartások nem mind követnek azonos gondolatmenetet. Bugnini megjegyzi, hogy a szavazás értéke „meglehetősen relatív”, mivel az atyák nem püspöki konferenciáik képviselőiként szavaztak, hanem saját jogon, püspökként. (BUGNINI 351)

Mindenesetre a színódus többsége a javaslat mellé állt.

(5) Az új eucharisztikus imák kiadása mégis késett. Bugnini szerint a „szokásos interferenciák” miatt. Ráadásul az államtitkár ragaszkodott ahhoz (1968. január 28.), hogy az új szövegekkel együtt megfelelő instrukciót is adjanak ki.

(6) 1968. április 27-én került sor a végső jóváhagyásra.

(7) A három új eucharisztikus imát a Rítuskongregáció 1968. május 23-i határozatával hirdette ki,¹⁹ s ebben azt is rögzítette, hogy az imák 1968. augusztus 15-től használhatók.

(8) Ugyanaznap jelent meg a *Szabályok az 1–4. eucharisztikus ima használatáról* című dokumentum.²⁰ Mivel ezek a szabályok nem közismertek, idézzük őket:

„Az 1. eucharisztikus ima, azaz a római kánon bármikor használható, különösen azokon a napokon, melyeknek saját *Communicantes* és *Hanc igitur* szakaszuk van, továbbá az apostolok ünnepein és az ebben a kánonban említett szentek ünnepein, valamint vasárnapokon, hacsak lelki-

¹⁸ Bugnini szövege itt hibás, a számok nem egyeznek. A szöveg szerint 183 atya szavazott, 173 igennel, 22 nemmel és 33 igennel, fenntartásokkal. Ez összesen 228.

¹⁹ *Prece eucharistica: Notitiae IV* (1968) 156. Az angol szöveghez lásd International Commission on English in the Liturgy, *Documents on the Liturgy: 1963–1979*. The Liturgical Press, Collegeville 1982. n. 241. 608–609 (a továbbiakban: DOL).

²⁰ *Notitiae IV* (1968) 157–160; DOL n. 242. 609–612.

pásztori okok nem indokolják másik eucharisztikus ima használatát.” [Ez a szabályozás a gyakorlatban néhány különleges alkalomra szűkíti le a római kánon használatát.]

„Sajátosságai folytán a 2. eucharisztikus ima inkább a hétköznapiokra és különleges alkalmakra való.” [Ez a szabályozás a gyakorlatban jócskán kitágítja az ima alkalmazását, az említett sajátosságai közül a legszembevetőbb ugyanis a rövidezsége.]

„A 3. eucharisztikus ima, akárcsak a római kánon, bármelyik prefációval használható, vásár- és ünnepnapokon előnyben részesítendő.” [Ez a szabályozás a gyakorlatban a 3. eucharisztikus imával váltja fel a római kánont.]

„A 4. eucharisztikus imának állandó prefációja van..., bármikor használható, amikor a misének nincsen saját prefációja, és használata különösen alkalmas a Szentírásról fejlettebb tudással bíró közösségekben.” [Ez a szabályozás a gyakorlatban ritka alkalmakra korlátozza az imádság használatát, ugyanis nem alkalmazható az egyházi év saját prefációval rendelkező időszakában, például ádventben, nagyböjtben, húsvétkor. Ráadásul, ha komolyan veszik a némileg leereszkedő kitétel a tanultabb közösségekről, a használata tovább korlátozódik.]

(9) Egy héttel később, 1968. június 2-án a *Consilium* új elnöke, Benno Gut bíboros levelet intézett a püspöki konferenciák elnökeihez,²¹ s mellékelte az irányelveket, melyek a mise kánonjairól szóló katekézist voltak hivatva segíteni.²²

(10) A *Missale Romanum* kezdetű apostoli rendelkezést 1969. április 3-án, nagycsütörtökön hirdették ki, de a heves viták miatt a mintakiadás csak a következő év nagycsütörtökén, 1970. március 26-án látott napvilágot.

6. Problémák az új eucharisztikus imák hivatalos kihirdetése után

Miután hivatalosan kihirdették az új misekönyvet, benne a régi római kánon mellett a három új eucharisztikus imával, azt gondolnánk, lezárult a féktelen kísérletezgetések korszaka. „Reméltük, hogy az új eucharisztikus imádságok megjelenése meg fogja szüntetni, de legalábbis mérsékli majd a problémát [ti. hogy annyi magánkompozíció került forgalomba]”, írja Bugnini. „Nem ez történt”. (BUGNINI 46) A szellem kiszabadult a palackból, és nem volt hajlandó oda visszabújni. Egyes püspöki konferenciák nyíltan semmibe vették a Rómából érkező rosszallásokat. De ezek a jelzések sem voltak egyértelműek, mivel az Istentiszteleti Kongregáció több eucharisztikus imát is engedélyezett különböző közösségeknek, különböző alkalmakra.²³

1971. május 27-én az Istentiszteleti Kongregáció VI. Pál pápa elé tárta a kérdést azzal a megállapítással, hogy az ügy alaposabb tanulmányozást igényel.

²¹ „La publication”, *Notitiae* IV (1968) 146–148; DOL n. 243. 612–613.

²² „Au cours des derniers mois”, *Notitiae* IV (1968) 148–155; DOL n. 244. 614–619.

²³ Az engedmények felsorolásához lásd BUGNINI 466.

Értesültünk arról, hogy a párizsi Liturgikus Intézet több mint kétszáz eucharisztikus imát gyűjtött be, és tanulmányozott... Ha a Szentatya egyetért, a kongregáció vállalkoznék a meglévő anyagok szervezett összegyűjtésére, és megvizsgálására..., hogy világos fogalmat alkothasson a probléma mértékéről, biztos alapon állva, nagyobb biztonsággal kezelhesse. (BUGNINI 467)

1971. június 22-én az államtitkár válaszolt:

Tekintettel arra, hogy nagy számban és válogatás nélkül vannak használatban jóváhagyást nem nyert eucharisztikus imák, a Szentatya kéri, hogy gondosan tanulmányozzák a kérdést annak minden oldaláról, s megoldás születéséig a fegyvelemsértő liturgikus gyakorlat által előállt súlyos helyzet orvoslására. (BUGNINI 467)

1971. szeptember 17-én tehát különleges munkacsoportot hoztak létre az ügy tanulmányozására.

7. A különleges munkacsoport tevékenysége

1971 októbere és 1972 márciusa közt a munkacsoport többször ülésezett, s vagy százoldalas dokumentumot produkált, amelyben elemzik a problémát és megoldási javaslatokat tesznek a megoldásra. A harmadik ülésen, 1972. január 25–26-án a 17 tagú munkacsoport négy kérdésben szavazott (vö. BUGNINI 467–469):

1. Legyen-e több eucharisztikus ima a római misekönyvben? *Igen: 10; nem: 3; igen, iuxta modum: 4.*

2. Kapjanak-e engedélyt nagyobb számú eucharisztikus ima használatára azok a régiók, ahol ezt a püspöki konferenciák szükségesnek tartják? *Igen: 12; nem: 0; igen, iuxta modum: 5.*

3. Elfogadható-e a schema 39. a) pontja szerinti megoldás [azaz készítsen-e az Istentiszteleti Kongregáció saját mintaszövegeket]? *Igen: 8; nem: 8; igen, iuxta modum: 1.*

4. Elfogadható-e a 29. b) alatti megoldás [azaz hogy az Istentiszteleti Kongregáció készítsen elő irányelveket a püspöki konferenciáknak, melyek alapján döntéseiket meghozzák]? *Igen: 8; nem: 5; igen, iuxta modum: 4.*

A munkacsoport tehát egyértelműen támogatta több eucharisztikus ima engedélyezését. Nem volt azonban világos egyetértés az Istentiszteleti Kongregációnak az imák létrehozásában vezető, illetve irányító szerepét illetően.

A kongregáció néhány konzultora, akit nem szavaztattak meg e kérdésekről, de határozott véleménye volt róluk, publikálta külön vizsgálódásai eredményét, s ebben egészen más következtetésre jutott, nevezetesen arra, hogy helytelen volna a már létező kánonok mellé újabbakat beiktatni a római misekönyvbe. Az általuk kiadott jelentés riadalmat keltett különböző körökben, többek közt a Hittani Kongregáció táján is, és komoly vitákat váltott ki. Az államtitkárnak kellett közbeavatkoznia, hogy diplomatikusan rendreutasítsa az Istentiszteleti

Kongregációt és csökkentse az okozott kárt. VI. Pál pápa 1972. február 28-án kihallgatáson fogadta Bugninit (akit 1972. február 13-án szentelt püspökké), és szintén helytelenítésének adott hangot: „Ismételten és nyomatékosan kérem, hogy az Istentiszteleti Kongregáció próbálja meg ellenőrzése alatt tartani az eucharisztikus imák szaporodását”, s szempontokat is közölt az eljáráshoz:

— más, a kérdésben kompetens kongregációkkal is konzultáljanak [lefordítva: az Istentiszteleti Kongregáció ne a saját szakállára ténykedjék];

— kapjon hangsúlyt a liturgia egységessége;

— szűnjenek meg az önkényes kísérletezgetések;

— a püspöki konferenciáknak a Szentszék engedélye nélkül nincs felhatalmazásuk új eucharisztikus imák bevezetésére. (BUGNINI 470–471)

1972. március 7. és 11. közt a különleges munkacsoport plenáris ülésén az államtitkár kérte, ismertessék meg a tagokkal mindazokat a tájékoztatásokat, melyeket az Államtitkárság a legutóbbi időkben küldött az Istentiszteleti Kongregációnak, nehogy az atyák „nem lévén tisztában Őszentsége valódi gondolataival, a *peritus*-ok [szakértők] által kijelölt ösvényen haladjanak tovább, noha az a nekik nyújtott útmutatásoknak nem felel meg mindenben”. (BUGNINI 471, 31. jz.)

8. Meg nem értett és figyelmen kívül hagyott jelzések

Az Istentiszteleti Kongregáció és a munkacsoport tehát negatív visszajelzéseket kapott, de úgy tűnik, nem értette meg őket, sőt, teljes gőzzel folytatták tevékenységüket, az Istentiszteleti Kongregáció egy plenáris ülésén megvitatták és szavazásra bocsátották tervezetüket az eucharisztikus imákról (BUGNINI 471–472):

1. Tekintettel az eucharisztikus imák kialakítása és használata körüli jelenlegi helyzetre, szükséges-e, hogy az illetékes hatóság lépéseket tegyen az imák számának növelésére? *Igen: 13; nem: 0; igen, iuxta modum: 3.*

2. Elégés-e ha a Szentszék elkészít néhány új eucharisztikus imát? *Igen: 2; nem: 12; igen, iuxta modum: 2.*

3. Elégés-e, ha a Szentszék bocsát a püspöki konferenciák rendelkezésére néhány mintát adaptálásra? *Igen: 0; nem: 16; igen, iuxta modum: 0.*

4. Kapjanak-e felhatalmazást a püspöki konferenciák új eucharisztikus imák komponálására, melyek megfelelnek a Szentszék által szabott irányelveknek, és amelyeket jóváhagyásra benyújtanak a Szentszékhez? *Igen: 11; nem: 3; igen, iuxta modum 2.*

5. Elfogadhatóak-e az irányelvek, melyeket a 6. fejezet²⁴ tartalmaz új eucharisztikus imák elkészítéséhez és értékeléséhez? *Igen: 9; nem: 2; igen, iuxta modum: 5.*

A munkacsoport „progresszív” tendenciái világosak: több eucharisztikus imát tartanak szükségesnek, de ne a Szentszék alkosson ilyeneket, ne ajánljon mintákat sem, hanem a püspöki konferenciák kapjanak felhatalmazást új imák komponálására.

²⁴ Az eucharisztikus imákról kiadandó instrukció tervezetének 6. fejezetéről van szó. (A Szerk.)

A bíboros prefektusnak az Államtitkársághoz intézett 1972. április 12-i jelentése bár hangnemében kiegyensúlyozottabb és visszafogottabb volt, változatlanul tartalmazta azt a javaslatot, hogy püspöki konferenciák „rendkívüli körülmények között, eseti alapon” kapjanak engedélyt új eucharisztikus imák megalkotására. A javaslatot enyhítette az a megszorítás, hogy a püspöki konferenciáknak előbb felhatalmazást kell kérniük, csak azután készíthetik a szöveget, amelyet jóváhagyásra be kell nyújtaniuk a Szentszék illetékes hivatalaihoz. (BUGNINI 472) VI. Pál pápa április 20-án kihallgatáson fogadta a bíboros prefektust, s egy hónappal később, május 23-án írásban közölte válaszát: megtiltotta a folyamatban lévő tárgyalások nyilvános kezelését, de engedélyezte, hogy tervezet készüljön egy, az eucharisztikus imákról szóló instrukcióhoz.

A tervezet a nyár folyamán elkészült, és 1972. szeptember 8-án megküldték a munkacsoportnak. Bugnini közli, hogy „a munkacsoport negyedik és egyben utolsó ülését szeptember 25–26-án tartotta, némiképp »csüggedt« léghőben”. (BUGNINI 473) Bár csalódottak voltak, hogy javaslataik nem találtak kedvező fogadtatásra, kitartottak ajánlásuk mellett, hogy a püspöki konferenciák kapjanak engedélyt bizonyos feltételek mellett új eucharisztikus imák megalkotására. 1972. november 17-én az államtitkár megküldte az instrukció tervezetét a Hittani Kongregációnak. A kongregáció válasza elutasító volt. Bugnini megmondja, miért:

Időközben mások is hallatták hangjukat, akik elleneztek újabb eucharisztikus imák jóváhagyását: teológusok a Nemzetközi Teológiai Bizottságból (október 11.), egy francia érsek és az Istentiszteleti Kongregáció azon konzultorai, akik a munkacsoport ülésein nemmel voksoltak. Mindezek nyomást gyakoroltak a főpásztorra... (BUGNINI 474, 32. jz.)

9. Nemleges válasz a pápától: „hideg zuhany”

1973. január 11-én az államtitkár közölte a Hittani Kongregáció válaszát az Istentiszteleti Kongregációval. „A Hittani Kongregáció válasza elutasító a püspöki konferenciáknak új anaforák létrehozására adandó engedély időszerűségét illetően. A tiltásnak érvényt kell szerezni.” (BUGNINI 474)

Az államtitkárság levele tartalmazta a következő útmutatásokat is, melyek később megjelentek az Istentiszteleti Kongregáció által az eucharisztikus imákról kiadott instrukció szövegében:

— a püspöki konferenciák vessenek véget az eucharisztikus imákkal történő kísérletezgetéseknek;

— a Szentszék nem zárja ki feltétel nélkül új anafora jóváhagyásának lehetőségét, de annak elkészítéséről s kihirdetéséről előzetesen kell a Szentszékkel megállapodni;

— a római misekönyv már eddig is bőséges lehetőséget kínál az adaptációra.²⁵

²⁵ A teljes szöveghez lásd BUGNINI 474.

Bugnini reakciója jól mutatja, hogy a munkacsoport egészen más hullámhosszon működött, mint a Szentszék. Bevallja: „Másfél évnyi kemény intellektuális munka után ez a válasz hideg zuhanyként ért minket”. (BUGNINI 474) Pál pápa 1972. december 21-én kihallgatáson fogadta őt, s ebből az alkalomból az érsek kifejtette az Istentiszteleti Kongregáció álláspontját: szerintük az egyház „nagyon elterjedt jelenséggel áll szemben, amelyet —úgy látszik— nem lehet egyszerű tiltással vagy elhallgatással kezelni, csupán mederbe terelni, hogy a Szentszék megtarthassa fölötté az ellenőrzést”. A pápa ezután közölte vele a döntését: „Minden további kísérletezésre «nem» a válasz. A Szentszék *magának tartja fenn* [hangsúly az eredetiben] az illetékességet új eucharisztikus imák megalkotására, különleges esetekben.” (BUGNINI 475, 33. jz.)

Az Istentiszteleti Kongregáció ezek után kötelességszerűen megfogalmazta az instrukció tervezetét, körlevél formájában, 1973. január 20-án. Az államtitkár január 31-én válaszolt: „A levél tartalma megfelelő, de finomítani szükséges a formáján, s a döntés doktrinális és lelkipásztori indokait is szükséges kifejteni.”

Mindezen előzmények következménye, egy nagyon mérsékelt hangvételű dokumentum, az *Eucharistiae participationem*²⁶ 1973. április 27-én jelent meg. A körlevél, miután kifejti a magánkezdeményezésben szerkesztett eucharisztikus imák körül kialakult helyzetet, és hogy ezen imák léte is sérelmes, így folytatja:

Valamennyi tényező gondos mérlegelése után született meg a döntés, hogy pillanatnyilag nem tanácsos általános felhatalmazást adni a püspöki konferenciáknak új eucharisztikus imák alkotására vagy jóváhagyására. Éppen ellenkezőleg, bölcsebb lesz azt tanácsolnunk, hogy tartsanak teljesebb katekézist az eucharisztikus ima valódi természetéről...²⁷

Az Istentiszteleti Kongregációt szigorúan megfegyelmezték.

10. Különleges eucharisztikus imák

Bár az ajtót kétségtelenül beljebb tették, egészen nem zárult be, a körlevél ugyanis a következő rendelkezést is tartalmazza:

Az egység iránti lelkipásztori szeretettől indítatva az Apostoli Szentszék fenntartja a jogot, hogy egy olyan fontos ügyet, mint az eucharisztikus imákra vonatkozó fegyelem, maga szabályozzon. Az Apostoli Szentszék nem utasítja el jogos igények megfontolását a római rítuson belül, és minden kérelmet gondosan tanulmányozni fog, amelyet a püspöki konferenciák benyújtanak, hogy különleges esetekben új eucharisztikus imát szerkeszthessenek s azt a liturgiába bevezethessék. Az Apostoli Szentszék meg fogja állapítani a minden ilyen esetben követendő szabályokat.²⁸

²⁶ „Eucharistiae participationem”, *Notitiae* IX (1973) 192–201; vö. DOL n. 248. 623–629.

²⁷ DOL 624–625.

²⁸ DOL 625.

Minthogy az ajtó így résnyire nyitva maradt, ez egyeseket fölbátorított, hogy kopogtassanak rajta. Az Istentiszteleti Kongregáció volt az első kezdeményező: alig néhány nap elteltével, már 1973. május 3-án kérte a pápát, hogy „engedélyezze egy vagy két formula megfogalmazását gyermekeknek, és a Szentatyába bele is egyezett”. (BUGNINI 478)

Az 1975-ös szentévre való tekintettel is hamarosan érkezett igény alkalmi anaforákra, s az engedélyt meg is adták 1973. október 29-én. A szövegek elkészítésére újabb munkacsoport állt fel. Első ülésükön, 1973. november 13. és 15. között elhatározták három eucharisztikus ima megszövegezését gyermekeknek, kettőt a szentévre.²⁹

Tervezetek jöttek és mentek az Istentiszteleti és a Hittani Kongregáció, illetve az Államtitkárság között (vö. BUGNINI 479–482).

A Szentatyába döntése 1974. október 26-án született meg: egy hároméves kísérleti periódusra, azaz 1977 végéig három szöveget hagyott jóvá gyermekeknek és kettőt a szentévre, ám ezeket nem adták ki hivatalosan, és a *Missale Romanum*-ba sem vették fel őket. Az Istentiszteleti Kongregációt ezenfelül megbízták, küldjön levelet valamennyi püspöki konferencia elnökének, miszerint minden konferencia választhat egy-egy imát mindkét kategóriából.³⁰ (1977 végén az engedélyt meghosszabbították 1980-ig, azután pedig határozatlan időre.)³¹

11. Svájci zsinat, Hollandia, Brazília

Míg az Istentiszteleti Kongregáció ezeken a szövegeken munkálkodott, különböző püspöki konferenciák jelentkeztek a kívánságaikkal. Svájc az országos zsinata alkalmából 1974. február 13-án kapott engedélyt egy új eucharisztikus imára és annak négy tematikus változatára (az eredmény tulajdonképpen négy különböző ima lett).

Hollandia 1974. augusztus 16-án kapott lehetőséget egy új eucharisztikus ima megalkotására, az 1974. november 1-jén tartott lelkipásztori kongresszusa alkalmából.

Brazíliának is engedélyezték új anafora megalkotását 1974. november 11-én, nemzeti eucharisztikus kongresszusa alkalmából. Bizonyos más kéréseket ugyanakkor elutasítottak (vö. BUGNINI 477).

²⁹ A szövegek megalkotásáról további információkért lásd BUGNINI 478–479.

³⁰ Az Istentiszteleti Kongregáció határozata, amely jóváhagyja a gyermekek és a kiengesztelődési szentmisék kánonjait, 1974. november 1-jén jelent meg: „Postquam de precibus”, *Notitiae XI* (1975) 4–6; DOL n. 249. 629–630. Ugyanezekhez az instrukció is megjelent aznap: *Notitiae XI* (1975) 7–12; DOL n. 250. 630–634.

³¹ Lásd BUGNINI 482, 50. jz. A hivatalos szöveghez lásd *Notitiae XIII* (1977) 555–556 (DOL n. 251. 634–635) és *Notitiae XVII* (1981) 23. A két kiengesztelődési anafora latin szövege csak 1983-ban jelent meg, a megváltás jubileumi éve alkalmából: *Notitiae XIX* (1983) 270–279.

12. Nem szűnő nyomás további választékbővítésért

Mivel az ügy még mindig nem jutott nyugvópontra, és továbbra is használatban voltak engedély nélküli eucharisztikus imádságok, az Államtitkárság 1975. április 22-én útmutatást és irányelveket küldött az Istentiszteleti Kongregációnak, hogy hatékonyabban tudják kezelni a problémát. Ezek az irányelvek meglehetősen korlátozó jellegűek voltak, ragaszkodtak a megszabott eljárás betartásához, s hangsúlyozták, hogy „csak a római misekönyvben lévő négy anafora tekinthető hivatalosnak és véglegesnek”. (BUGNINI 483)

Bugnini így értelmezi a helyzetet: „Az volt a szándék, hogy a Kongregáció szigorúan kövesse a Kúria által előírt jogi eljárást. Voltak azonban, akik úgy értelmezték ezt a lépést, mint ami az újabb eucharisztikus imák engedélyezését hivatott akadályozni.” (BUGNINI 484)

Belgiumból és Hollandiából továbbra is érkeztek a kérvények az 1969 óta használatos kísérleti anaforák hivatalos engedélyezésére (vö. BUGNINI 484–485). Az újabb kérések határozott elutasításra találtak az Istentiszteleti Kongregáció és a Szentségi Fegyelmi Kongregáció rendes együttes ülésén.

Bugnini azonban személyesen azért lobbizott, hogy a Szentatya tegyen valamiféle pozitív gesztust, még ha a kéréseknek teljes mértékben nem is tehet eleget: Belgiumnak engedje meg az öt anafora közül egynek a használatát, és Hollandia használhassa továbbra is azt a kánont, amelyet a holland lelkipásztorok kongresszusa az előző évben hagyott jóvá. VI. Pál hallgatott Bugnini-ra, és 1975. július 8-án megadta ezeket az engedélyeket.³²

II. Miért történt?

A „mi történt?” történeti leírása, vagyis hogy az egyetlen eucharisztikus ima egységes, ezredéves hagyományának állapotából miként jutottunk el a sokféle ima új állapotába, a maga sok-sok szakaszával együtt hosszadalmas és összetett vállalkozás. De ez a történet még dokumentálható és konkrét dolog. Annak az elemzése viszont, hogy miért történt meg mindez, természetéből fakadóan inkább spekulatív. Hat fő okot ajánlok megfontolásra:

1. A liturgikus kutatások eredményei

Az első ok egészen kézenfekvő. A keleten és nyugaton több évtizeden át folyó tudós kutakodás az anafora területén jelentős mennyiségű elsődleges szövegtudományt tett hozzáférhetővé, és bőséges rájuk vonatkozó másodlagos irodalmat szült.

³² Másnap, 1975. július 9-én az Istentiszteleti Kongregáció önállóságát megszüntették [egybeolvasztották a Szentségi Fegyelmi Kongregációval], és Bugnini érseket felmentették posztjáról. Persze a *post hoc* [‘azután’] nem föltétlenül jelenti, hogy *propter hoc* [‘azért’].

A liturgiakutatás előrehaladása ezen új eredményei közül legjelentősebb az Anton Hänggi és Irmgard Pahl által közzétett *Prex Eucharistica* című antológia, amely anaforákat és anaforaszerű imákat tartalmaz a zsidó liturgiából, az Újszövetségből, a korai patrisztika korából való szövegekből, valamint közöl a különböző keleti liturgiacsaládokhoz tartozó anaforákat és nyugati anaforákat is, a római és nem római nyugati rítusokból.³³ A kötetet 1968-ban publikálták. A régi anaforaszövegek tehát immár könnyen hozzáférhetőek lettek.

2. Elégedetlenség a római kánonnal és az építészeti funkcionalizmus

A változás iránti igény második oka az volt, hogy egyes liturgiakutatók elégedetlenek voltak a római kánonnal. Merném állítani, hogy ennek az elégedetlenségnek köze van a XX. századra jellemző építészeti funkcionalizmus lelkületéhez.

Ezt az ötletemet legjobban maga Cipriano Vagaggini illusztrálja könyvében, melyet a *Consilium* (azaz a zsinati reformok végrehajtásáért felelős testület) 10. munkacsoportjának készített a római kánonról. Ebben fő érve a változtatás mellett az volt, hogy a római kánon szerkezetileg és teológiailag is komoly hiányosságoktól szenved. (Tárgyalja ugyan a római kánon érdemeit is, de művének az a része a sokkal rövidebb.) Így foglalja össze érveit:

A hibák letagadhatatlanok és jelentősek. A jelenlegi római kánon több módon is vét a jó liturgikus szöveg és a józan liturgikus érzék követelménye ellen, melyeket pedig a II. vatikáni zsinat kifejezetten hangsúlyoz.³⁴

Vagaggini szerint a szerkezeti hiányosságok a szöveg rendezetlenségében mutatkoznak meg. A kánon, szerinte, különböző tulajdonságú részletek összeillesztéséből létrejött, az egységet nélkülöző szöveg benyomását kelti, hiányzik belőle a gondolatok logikus kapcsolódása, valamint a különböző közbenjáró imák elrendezése sem kielégítő.

A bizottság által kiadott, a változtatás szükségességét igazoló hivatalos dokumentumok ugyanezt az érvelést ismétlik meg. Az 1968. június 2-án kiadott, a mise anaforáira irányuló katekizist segíteni hivatott irányelvek például kimondják:

A meglévő római kánonnak sem egységes volta, sem gondolatainak logikai elrendezése nem érthető közvetlenül és könnyen. Azt a benyomást kelti, mintha különálló, véletlenszerűen egymás mellé került imákból állna, s ezek egységét felfogni bizonyos mértékű erőfeszítést igényel.³⁵

³³ Anton HÄNGGI — Irmgard PAHL: *Prex Eucharistica. Textus e Variis Liturgiis Antiquioribus Selecti*. Éditions Universitaires, Fribourg 1968. A kötet további szerzői voltak: Louis Ligier, Josef Jungmann, Alphonse Raes, Leo Eizenhöfer és Jordi Pinell.

³⁴ VAGAGGINI 90.

³⁵ „Au cours des derniers mois”, *Notitiae* IV (1968) 148–155; DOL n. 244. 614–619. Idézi 617.

Ezzel szemben a három új anafóra —az irányelvek szerint— a gondolatok folytonossága és a szerkezet tisztasága jellemző. [Az irányelvek azt is megállapítják, hogy a keresztény egyházak „a római rítus kivételével” mind „sokféle anaforát” használnak. *Adoremus-szerk.*]

Vagaggini szerint nem csak az a baj, hogy a római kánonnak szerkezeti hiányosságai vannak, hanem az is, hogy —úgymond— teológiai hiányosságokkal terhelt. Közülük a legsúlyosabb az epiklézis típusú imák száma és szerves kapcsolódásuk hiánya, valamint a Szentléleknek az eucharishtiában betöltött szerepére vonatkozó teológia hiánya.

A liturgiátörténész Josef Jungmann válaszul Vagaggini bírálatára rámutat arra a tényre, hogy Vagaggini rendszerező teológus, aki bizonyos, a teológiai szerkezetre vonatkozó preconcepcióit kér számon az eucharisztikus ima szerkezetén. Mivel őt különösen a liturgia pneumatológiai dimenziói érdeklik, az általa létrehozott két eucharisztikus imában (3. és 4.) határozott hangsúlyt kap a Szentlélek szerepe.

Érvelésének alátámasztására Jungmann Vagaggini *Il senso teologico della liturgia* című híres könyvéhez utalja az olvasót. Szerinte a műben a szerző személyes teológiájával szembesülünk, nem pedig az Anyaszentegyház egyetemes teológiájával.³⁶ Ezenfelül megjegyzi, hogy bár Vagaggini pneumatológiai elmélyülése önmagában dicséretes, egy ősi szövegen anakronisztikus számonkérni a világos szövegezést e téren, különösen, mivel a római kánon szerkesztése a Szentlélek természetéről és szerepéről folytatott IV. századi hittani viták hatókörétől meglehetősen távol zajlott.

Akár a szerkezetről, akár a teológiáról legyen szó, a fő érv, úgy látszik, a római kánon „rendezetlensége”. Fejlődése során úgy bontakozott ki az eredeti szövegmagból, ahogyan egy régi vidéki udvarház élete átalakul az idők folyamán:³⁷ egy szárnyat hozzáépítenek itt, egy emeletet felhúznak amott, ajtót vágnak a falba egy korábbi ablak helyén, más ablakokat befalaznak, új lépcsőkre lesz szükség a hozzátoldások miatt, mások fölöslegessé válnak. Díszítő elemek jelennek meg, „csak úgy”. A legelrejtettebb zugokban, váratlan helyeken szép famunkára, kőfaragványokra bukkanunk. A régi épület minden részlete saját történettel rendelkezik. Az ilyen szövevényes alaprajzú öreg házak csodálatosak, de egy biztos: nem áramvonalasak. Sőt, mivel eredetileg nem rendelkeztek olyan komforttal, mint a belső lefolyórendszer vagy a villanyvezetékek, mi, modern emberek az ilyen házat olykor kényelmetlennek találhatjuk. A modern házak viszont általában funkcionálisak és hatékonyak, de gyakran silány anya-

³⁶ „Itt nem csak napjaink ökumenikus jellemzőjéről van szó abban, ahogyan közeledni igyekszik a keleti teológiához, hanem —s ehhez csak Vagaggini közelítését kell szemügyre vennünk, melylyel a liturgikus alapfogalmakat ábrázolja— jócskán tetten érhető a szerző sajátos személyes teológiája is.” Josef JUNGSMANN: „Um die Reform des römischen Kanons: eine kritische Stellungnahme zu C. Vagagginis Entwürfen”, *Liturgisches Jahrbuch XVII* (1967) 11.

³⁷ Bernard Botte beszámol a római kánont illetően 1968-ban forgalomban volt közhelyes vélekedésről: „Öreg épülethez hasonlították, amelyet az évek során túldíszítettek, s ezzel tönkretették a harmóniáját. A hasonlat sántít.” BOTTE (ld. 13. jz.) 139.

gokból épülnek, és még gyakrabban a tetszetőséget is nélkülözik. És ha ez igaz a családi otthonokra, mennyivel inkább az a középületekre, melyek ebben a században új csúfsági rekordokat döntögettek meg.

A liturgia reformerei kifogásolták a régi római kánon „rendezetlenségét”, és helyettesíteni akarták valami „áramvonalasabbal” és „funkcionálisabbal”.

Aki képzett az építészet történetében és elméletében, kifejthetné, ami a fölvetésem implikációjából következik (vagy, ha úgy esik, cáfoljon meg). Én azonban úgy sejttem, a római kánon „rendetlensége” elleni reakciók talán kapcsolatba hozhatók az építészeti funkcionalizmus modern szellemével.

3. A *Zeitgeist* a hatvanas évek végén

A változásnak egy harmadik okozója a világi és teológiai „*Zeitgeist*”-ban keresendő — azaz a kései hatvanas éveket uraló korszaklemben. A világban ezt a korszakot a struktúrák és tekintélyek eltökélt és olykor anarchikus jellegű elvetése jellemezte.

A II. vatikáni zsinat egybeesett a nyugati történelemnek azzal a korszakával, amelyben a társadalmi gondolkodás és erkölcsök mély és forradalmi változáson mentek át. Amikor a zsinat optimistán kitérte az egyház ablakait, kint-ről ennek a szele fúj be.

Az egyházon belül a zsinatot közvetlenül megelőző teológiai struktúra, amely talán jellemző megjelenési formájában túlzottan védekezőnek és túlságosan művi alkotmánynak tűnt, hamar összeomlott, és átvette a helyét a teológiai kísérletezés és progresszivitás új hulláma.

Politikai szempontból nem véletlen, hogy a jóváhagyást nélkülöző eucharisztikus imák elsősorban Franciaországból, Németországból, Belgiumból és Hollandiából érkeztek, amelyek a zsinaton a gerincét adták az észak-európai progresszív szövetségnek. A [zsinati liturgikus konstitúció végrehajtásának felügyeletére fölállított, fentebb *Consilium* néven gyakran említett pápai] bizottság pedig nyilvánvalóan támogatta ezt a progresszív megközelítést.

A hatvanas évek végén a szekuláris és teológiai erőknél ez a kombinációja nem csekély hatást gyakorolt a liturgiára. Az ezt követő liturgikus anarchia nyomai mindmáig észlelhetők. Hányszor, de hányszor idézték hivatalos dokumentumok —hiába— a *Sacrosanctum Concilium* 22. pontjának szövegét:

A szent liturgia irányítása egyedül az egyházi tekintélytől függ: az Apostoli Szentszékre és a jog szabályai szerint a püspökre tartozik. [...] Éppen ezért egyáltalán senki másnak, még a papnak sincs megengedve, hogy saját elgondolása szerint a liturgiához valamit hozzáadjon, abból valamit elvegyen, vagy abban valamit megváltoztasson.

A tekintély teljes semmibevétele a *Zeitgeist* egyik fő ismertetőjegye volt a hatvanas évek végén.

4. Teológiai elmozdulás „horizontális” irányba

A zsinat utáni teológiai elmozdulásnak része volt az evilági realitásra fektett új hangsúly, s ez gyakran szült határozottan horizontális jellegű és emberközpontú imákat. A római kánonnak a hieratikus, szakrális és transzcendens hangsúlyait idejétműltnak és teológiailag helytelennek tartották. Ez a negyedik oka az egyetlentől a sok kánonig vezető folyamatnak.

5. A népnyelv és a változatosság

Gyakran állították, hogy mindaddig, amíg a római kánon az eredeti latin nyelven hangzott el, senki sem figyelt fel a hiányosságaira — a feltételezés szerint azért nem, mert az átlagos pap latintudása nem volt elégséges az ilyesmi megítéléséhez. Vagaggini egyik érve:

Tegyük fel, hogy a kánont a nemzeti nyelveken és fennhangon mondják ezután, összhangban a liturgia szellemével, és hogy teljes spirituális épülésére szolgálhasson a népnek... Hamar kiderülne, milyen komoly liturgikus és lelkipásztori problémákat vet föl a szöveg. Ha ennek eleddig csak néhány pap volt tudatában, annak az az oka, hogy sokuk figyelmét eltompította a rutin és az archaikus nyelven mondott szöveg többé-kevésbé (jóllehet áhítatos szellemben történt) mechanikus recitációja. Az efféle rutin pedig meglehetősen hatékonyan képes elrejtetni a problémákat. De meddig tartható fenn ez az állapot?³⁸

A fenti véleményt vallók szerint a nemzeti nyelv nemcsak leleplezné a kánon hiányosságait, de az ima repetitív és monotonná is válnék. Ez a gondolat tükröződik a *Consilium* elnökének, Lercaro bíborosnak a javaslatában, amelyet 1966. június 20-án nyújtott be VI. Pál pápának:

A római kánon, különösen, ha fennhangon mondják, éppen változatlan-sága okán, valamint bizonyos, szűkösen helyi jelentőségű elemei miatt, amilyen a szentek felsorolása, terhessé válnék... (BUGNINI 449)

A változatosság kedvéért így aztán újabb imákat javasoltak bevezetésre.

A változatosságra való hivatkozás azonban nem egészen helytálló. Igaz ugyan, hogy bizonyos mértékű változatosság segít fönntartani a hallgató érdeklődését, túl sok változatosság azonban már romboló hatással lehet a rituális cselekvés egyik legalapvetőbb normájára, ami az ismételhetőség. Ez az antropológiai elv — a memória szerepe — szépen érvényesül is a gyakorlat során: a 2. és 3. eucharisztikus imát a gyakori használat folytán a legtöbben már fejből tudják.

Személyes anekdotával tudnám ezt illusztrálni. Amikor olaszul kezdtem tanulni, gyakran választottam a 2. eucharisztikus imát, mert az a legrövidebb és legalkalmasabb arra, hogy egy külföldi megbirkózzék vele. Ha valamely szó-

³⁸ VAGAGGINI 22.

nál vagy kifejezésnél elakadtam, az idős asszony, aki sekrestyéseként szolgált, az első padsorból hangosan, érthetően, emlékezetből „segített ki”. Azt kívánom ezzel mondani, hogy valójában a papság (és a nép is) bizony hajlamos előnyben részesíteni a változatlanúságot a változatokkal szemben — még az eucharisztikus imák esetében is.

6. Új formalizmus

A hatodik oka az egyetlen kánontól a sokra való áttérésnek egy nagyon egyszerű eltolódás a régi rítusú formalizmustól az új rítusú formalizmus felé.

Formalizmuson ez esetben egyesek azon vágyát értem, hogy az előírt szer-tartást rendben elvégezzék, de mégis lehetőleg gyorsan túlessenek rajta, és át-terhessenek a „fontosabb” dolgokra. Ennek a szellemnek (amely igencsak elter-jedt) legfőbb követelménye a rövidség. S a legrövidebb eucharisztikus ima: a 2.

Ez a hat ok nem tart igényt kizárólagosságra, mindenesetre így, ahogy vannak, ösztönzően hathatnak a további vitára.

Összegző javaslat

Miután végigkövettük az utat az egyetlen eucharisztikus imától a sokig és felsoroltunk néhány okot, hogy mindez miért úgy történt, ahogyan történt, itt az ideje föltenni a kérdést: hogyan viszonyuljunk a helyzethez? Javaslatom nem radikális.

Ha már felépültek az új, modern házak az ősi fészkek körül, nem rombolhat-juk le őket csak úgy. A modern épületeknek is vannak érdemeik és kényelmi előnyeik. Inkább azt javaslom, fedezzük fel újra a római kánon szépségét és azt a transzcendenciát és isteni szentséget, amelyet közvetít. Ajánlanám, hogy a papok folytassanak tanulmányokat ebben az irányban, de tudom, hogy a gya-korlatban kevés papnak van ideje többlettanulmányokra.

Így a következő a szerény javaslatom: használjuk gyakrabban a római kánont, és használat közben szeressük meg! Mennyivel lesz tőle hosszabb a mise? Talán 3–4 perccel. Ha a római kánon ismét elfoglalja a díszhelyet, a többi eucharisztikus imát továbbra is lehet használni kiegészítésképpen, a változatosság ked-véért, a lelkipásztori szükségletek szerint.

Ford. Kátai Katalin